

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl dnešního dne v senátu složeném z předsedkyně Kateřiny Šimáčkové (soudkyně zpravodajky), soudkyně Ivany Janů a soudce Ludvíka Davida o ústavní stížnosti stěžovatele **A. J.**, zastoupeného Mgr. Radkou Korbelovou Dohnalovou, Ph.D., advokátkou se sídlem Převrátilská 330, Tábor, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 9. 2012 č. j. 29 Cdo 3058/2011-165, rozsudku Vrchního soudu v Praze ze dne 15. 3. 2011 č. j. 5 Cmo 34/2011-139 a rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 2. 11. 2010 č. j. 23 Cm 153/2008-110, takto:

- I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 19. 9. 2012 č. j. 29 Cdo 3058/2011-165, rozsudkem Vrchního soudu v Praze ze dne 15. 3. 2011 č. j. 5 Cmo 34/2011-139 a rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 2. 11. 2010 č. j. 23 Cm 153/2008-110 bylo porušeno základní právo stěžovatele na ochranu vlastnictví a majetku, garantované čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 1 Protokolu č. 1 k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, a právo na rovnost účastníků řízení garantované čl. 37 odst. 3 Listiny.**
- II. Tato rozhodnutí se proto ruší.**

O d ů v o d n ě n í :

I.

Obsah napadených rozhodnutí

1. Ve své ústavní stížnosti se stěžovatel domáhá zrušení v záhlaví uvedených rozhodnutí obecných soudů z důvodu porušení jeho ústavně zaručených práv, a to práva na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a práva vlastnit majetek podle čl. 11 odst. 1 Listiny a čl. 1 Protokolu č. 1 k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Protokol č. 1“). Rovněž se dovolává zákazu diskriminace v souvislosti s právem na majetek s odkazem na čl. 1 Listiny a čl. 14 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“). Dále pak měla být rozhodnutími dotčena práva zakotvená v ustanoveních čl. 12 odst. 4 a 5 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, dle kterých smluvní státy zajistí, aby všechna opatření týkající se uplatnění právní způsobilosti poskytovala odpovídající a účinné záruky zamezující zneužití a aby tato opatření respektovala práva, vůli a situaci dané osoby, resp. přijmou opatření zajišťující osobám se zdravotním postižením rovné právo vlastnit majetek.

2. Proti stěžovateli byl vydán Městským soudem v Praze dne 11. 2. 2008 pod č. j. 54 Sm 440/2007-13 směnečný platební rozkaz na částku 6 139 997,91 Kč na základě nezaplacené směnky vystavené na řad žalobce obchodní společností, jejímž jednatelem a majitelem byl v rozhodné době stěžovatel. Tato směnka, na které byl

stěžovatel podepsán dvakrát - jednou jako jednatel společnosti, jednou jako fyzická osoba v pozici směnečného rukojmího -, sloužila jako zajištění úvěru poskytnutého společnosti. Proti platebnímu rozkazu uplatnil stěžovatel námitky, o kterých rozhodl Městský soud v Praze v záhlaví uvedeným rozsudkem tak, že směnečný platební rozkaz se ponechává v platnosti. Pro toto řízení o ústavní stížnosti stěžovní námitkou bylo tvrzení, že stěžovatel v době podpisu směnky trpěl závažným onemocněním, jehož projevy v psychické rovině jej činily neschopným posoudit následky svého jednání.

3. K otázce tvrzené dušení poruchy si nechal soud prvního stupně vypracovat znalecký posudek a následně posudek revizní, z nichž zjistil, že stěžovatel již v době podpisu směnky trpěl dlouhodobým somatickým onemocněním v podobě Wilsonovy choroby, které způsobuje intoxikaci těla a s ní související psychické potíže v podobě zmatenosti a reversibilní demence. Tyto potíže přitom nemusí být pro laika postřehnutelné. Nemoc se u stěžovatele projevovala zhoršenou pamětí a soudností. Vývoj nemoci v průběhu doby kolísá a s ohledem na časový odstup nebylo možné její závažnost pro okamžik podpisu směnky stanovit. Ze znaleckých posudků vyplývá závěr, že je velmi pravděpodobné, že stěžovatel při podpisu směnky trpěl duševní poruchou, která mu bránila, aby si plně uvědomil a mohl posoudit následky svého jednání.

4. Tento závěr byl však postaven na tvrzení, že si stěžovatel na podpis směnky nepamatuje, přičemž tato informace poskytnutá samotným stěžovatelem je subjektivního charakteru a nelze ji objektivně ověřit, resp. na předpokladu, že stěžovatel i v době podpisu směnky skutečně trpěl psychickými potížemi vyvolanými jeho tělesným onemocněním. Naplnění tohoto předpokladu ke dni podpisu směnky však dle soudu prvního stupně jednoznačně, s ohledem na neexistující psychiatrické vyšetření z rozhodné doby, zjištěno nebylo. Podle soudu prvního stupně je proto možné, že schopnost žalovaného posoudit následky svého jednání při podpisu směnky omezena nebyla. Pouhý pravděpodobnostní závěr, který nevylučuje ani závěr opačný, k prokázání tvrzení nepostačuje. Stěžovateli se tak nepodařilo prokázat svá tvrzení. Zde se městský soud opřel o ustálenou judikaturu Nejvyššího soudu, podle které pro aplikaci ustanovení § 38 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „starý občanský zákoník“) je třeba bezpečného zjištění o tom, že stěžovatel při podpisu směnky nedokázal posoudit následky svého jednání. Bezpečného zjištění však v tomto případě dosaženo nebylo, a námitka neplatnosti stěžovatele proto nebyla shledána důvodnou.

5. Městský soud také vyslechl zaměstnance banky, který byl u toho, když stěžovatel podepisoval předmětnou směnku, a asistentku stěžovatele ve firmě. Zaměstnanec banky vypověděl, že podepsání předmětné směnky bylo součástí úvěrového obchodu se společností stěžovatele. K samotnému podpisu došlo ve firmě stěžovatele po podrobném probrání všech podmínek smlouvy. Věc, včetně podpisu směnky, byla se stěžovatelem předjednána několik dnů dopředu. Při podpisu nic nestandardního nepozoroval a nikdy neměl pocit, že by stěžovatel nevěděl, o čem se jedná. Sama spolupráce mezi ním, jako zástupcem banky, a stěžovatelem, trvala v době podpisu směnky dva až tři roky. Asistentka stěžovatele vypověděla, že v předmětném období se stav stěžovatele měnil. Někdy se choval a působil normálně, jindy zvláště. Nedokázala však již určit, jak tomu bylo v den podpisu směnky.

6. Proti rozsudku soudu prvního stupně podal stěžovatel odvolání, o kterém rozhodl Vrchní soud v Praze v záhlaví uvedeným rozsudkem tak, že napadený rozsudek potvrdil. Odvolací soud vyšel ze skutkových zjištění soudu prvního stupně a zopakoval dokazování znaleckými posudky, ze kterých vyvodil skutkové závěry totožné se závěry soudu prvního stupně. Nadto uvedl, že směnečná listina je v porovnání s obecnými listinami, jakými jsou např. běžné smlouvy, velmi netypická, jelikož podpisy rukojmích jsou uvedeny napříč při levém okraji líce směnky. Tuto skutečnost odvolací soud považoval za důležitou vzhledem k argumentu, že stěžovatel mohl i v nezpůsobilém duševním stavu podepisovat smlouvy automaticky, na základě zvyku. Předmětnou směnku totiž stěžovatel nejdříve podepsal jako jednatel výstavce, poté ji však musel potočit o devadesát stupňů a podepsat ji jako rukojmí při levém okraji, což vylučuje možnost automatického jednání ve stavu nepřičetnosti. Dále odvolací soud vyšel ze skutečnosti, že úvěry jsou poskytovány na základě žádosti budoucího dlužníka a neotevírají se tedy bez předchozího projednání podmínek a schválení příslušnými orgány banky. V projednávaném případě vzhledem k předchozím hospodářským výsledkům dlužníka a smluvním vztahům s věřitelem vyjednávání proběhlo hladce, nicméně proběhlo a stěžovatel byl schopen poskytnutí úvěru racionálně projednat. Podpis směnky tak byl vyvrcholením předchozích jednání se zaměstnancem banky, se kterým byl stěžovatel a společnost, které byl jednatelem, v dlouholetém profesionálním styku. Nelze tak říci, že by podpis směnky byl nárazovou a nečekanou událostí. Odvolací soud vyšel také ze skutečnosti, že stěžovatel působil jako jednatel i v době, kdy trpěl zmíněnou chorobou, a to i přes obtíže, které vyvolávala, přičemž nebylo naznačeno, že by byla zpochybněna platnost všech právních jednání v té době stěžovatelem učiněných.

7. Odvolací soud proto nebyl přesvědčen, že stav stěžovatelův byl neměnný a že neměl také různě dlouhá období, kdy jeho počínání chorobou ovlivněno nebylo. To dle odvolacího soudu plyne nejen z posudků, ale také z lékařských zpráv o hospitalizaci při komplikacích fyzického stavu žalovaného, podle kterých během jednoho pobytu přešel stěžovatelův stav od dezorientace, agresivity a neschopnosti komunikovat, k stavu plné orientace a způsobilosti komunikace. I s přihlédnutím ke skutečnosti, že stěžovatel byl v určitých obdobích nepochybně nezpůsobilým právně jednat, nelze období, kdy způsobilým právně jednat byl, redukovat na výjimečně jasné chvílky. Kdyby tomu tak bylo, nemohl by firmu řídit nikoli nedostatečně, nýbrž vůbec. S ohledem na všechny uvedené skutečnosti dle odvolacího soudu z dokazování nebylo možno učinit „jednoznačný závěr, že v době podpisu směnky byl skutečně žalovaný ve stavu, kdy by nebyl schopen rozpoznat význam a důsledky svého jednání.“ Nebylo prokázáno, že stěžovatel v rozhodné době trpěl duševními poruchami, které by měly charakter trvajících, nepřerušovaných a neměnných. Z dokazování naopak vyplynula kolísavost těchto poruch a jejich vlivu na rozhodování a jednání žalovaného. Dle soudu v řízení zjištěné okolnosti naopak spíše svědčí závěru, že v daný okamžik při podpisu směnky nebyl stěžovatel ovlivněn svou duševní poruchou.

8. Nejvyšší soud neshledal dovolání stěžovatele přípustným a odmítl je v záhlaví uvedeným usnesením. Stěžovatel dle dovolacího soudu zpochybňoval skutkové závěry odvolacího soudu. Skutková zpochybnění nemohou přípustnost dovolání spočívající v posouzení otázky zásadního právního významu založit. Dále uvedl, že „závěr, podle něhož (v mimosměnečných poměrech) neplatnost právního úkonu podle § 38 odst. 2 obč. zák. vyžaduje bezpečné zjištění, že účastník právního úkonu nedokáže posoudit následky svého jednání nebo své jednání ovládnout a je vyloučeno činit závěr o jednání

v duševní poruše na základě pravděpodobnosti či za skutkových okolností, které neumožňují učinit v uvedeném směru zcela jednoznačně skutkový závěr, je judikaturou standardně zastáván“.

II.

Argumentace stran

9. Stěžovatel činí jádrem své stížnosti otázku posouzení ústavněprávní konformity výkladu neplatnosti právního úkonu z důvodu duševní poruchy dle ustanovení § 38 odst. 2 starého občanského zákoníku, který zaujaly obecné soudy. Stěžovatel uvádí, že v zásadě nepochybně je skutková zjištění, jak uvádí Nejvyšší soud, ale že zpochybňuje právní posouzení věci. Zásadní otázkou dle něj je, nakolik může či nemůže pouhá pravděpodobnost jakkoliv vysoká a blížící se jistotě odůvodnit aplikaci ustanovení § 38 odst. 2 starého občanského zákoníku. Nepochybně je judikatorní závěr, že skutečnost, že osoba jednala v duševní poruše, je třeba zjistit bezpečně. Dle stěžovatele tento požadavek však neznamená absolutní stoprocentní jistotu. Pokud by tomu tak bylo, byla by aplikace předmětného ustanovení v podstatě znemožněna, neboť ve skutečnosti nelze zpětně, navíc po odeznění duševní poruchy, vědeckým způsobem tuto bezpečněji prokázat, nežli vysokou mírou pravděpodobnosti. Uvedeným výkladem, který neposkytuje v souladu s účelem předmětného ustanovení ochranu osobě neschopné řídit své jednání vlastní rozumovou úvahou před nebezpečím, které přináší právní styk, byla obecnými soudy odeprána ochrana vlastnictví stěžovatele.

10. Uvedená interpretace navíc nerespektuje principy mezinárodních dokumentů, které požadují efektivní ochranu osob s omezenou způsobilostí. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 4 ohledně zásad právní ochrany nezpůsobilých dospělých osob stanoví zásadu flexibility v právní odezvě, dle které má na různém stupni nezpůsobilosti existovat vhodná právní odezva. Interpretace nemůže obstát ani ve světle požadavků čl. 12 odst. 4 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, neboť ustanovení § 38 odst. 2 starého občanského zákoníku by tak nebylo možné považovat za opatření poskytující odpovídající a účinné záruky zamezující zneužití duševního postižení osob. Stěžovatel nadto poukazuje na závěry znalců, dle kterých měl být v rozhodné době zbaven či omezen ve způsobilosti k právním úkonům, přičemž u osob, u kterých tato omezena byla, světlé okamžiky nehrají roli. Stěžovateli se tak mělo dostat stejné ochrany, a pokud se tak nestalo, byl neodůvodněně diskriminován vůči osobám, kterým byla způsobilost omezena.

11. Městský soud v Praze ve svém vyjádření k ústavní stížnosti pouze odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí.

12. Vrchní soud v Praze navrhl stížnost odmítnout, neboť nebyla porušena žádná ústavní práva stěžovatele.

13. Nejvyšší soud obdobně s odkazem na odůvodnění svého usnesení navrhl ústavní stížnost odmítnout.

III.

Komparace se zahraničními úpravami

14. Za účelem komplexního posouzení celé věci soudkyně zpravodajka požádala analytický odbor Ústavního soudu o vypracování srovnávací analýzy standardů posuzování platnosti právního jednání uskutečněného osobou, jejíž duševní schopnosti byly dočasně narušeny. Z vypracované analýzy však vyplývá, že žádný zvláštní jednotný standard v jiných zemích aplikován není. Kauzy jsou posuzovány případ od případu a v naprosté většině zemí se uplatní obecná pravidla pro dokazování a důkazní standard běžný pro civilní řízení.

15. Tak je tomu například ve Francii, kde v konkrétních případech soudy použily následující výrazy. Zdaleka nejrozšířenější je formulace, že přítomnost duševní poruchy byla důkazními prostředky prokázána. Vyskytuje se nicméně i formulace, že předložené důkazy nebyly dostatečné (*suffisants*) pro potvrzení duševní poruchy dané osoby (rozhodnutí odvolacího soudu v Agenu ze dne 25. 3. 2008, občanskoprávní senát 1, č. 06/01648 nebo též rozhodnutí Kasačního soudu ze dne 30. 4. 2014, občanskoprávní senát 1, č. 13-11912). Ve stejném rozhodnutí je i obsažena formulace, že předložené důkazy (za situace, kdy nebyl vypracován znalecký posudek lékaři) neumožňují s jistotou (*avec certitude*) rozpoznat, zda došlo ke změně mentálních schopností dané osoby. I v jiných rozhodnutích lze najít formulaci, že nebylo možno s požadovanou jistotou (*la certitude requise*) konstatovat přítomnost duševní poruchy dané osoby (rozhodnutí odvolacího soudu v Paříži ze 7. září 2011, zmiňované v rozhodnutí Kasačního soudu ze dne 19. prosince 2012, občanskoprávní senát č. 1, č. 11-26340).

16. Obdobně v Německu a Rakousku tíží důkazní břemeno toho, kdo se neplatnosti právního jednání dovolává, avšak žádný zvláštní důkazní standard není soudy aplikován a používají se obecná pravidla pro dokazování.

17. Ve státech anglosaského systému práva, či jím ovlivněných, je na danou problematiku používán běžný standard pro civilní řízení, kdy osoba, kterou tíží důkazní břemeno, musí prokázat, že její verze je více pravděpodobná, než verze opačná (*balance of probabilities, preponderance of the evidence*). Tak je tomu například v Irsku, Jihoafrické republice, USA, či Velké Británii.

18. V Polsku je neplatné jednání učiněné osobou, která z jakýchkoliv důvodů byla ve stavu vylučujícím vědomé nebo svobodné učinění rozhodnutí. Podle judikatury polského Nejvyššího soudu “stav vylučující vědomé činění rozhodnutí a prohlášení záměru” nesmí být interpretován doslovně, nesmí být tedy ztotožněn s úplnou ztrátou vědomí (nález II CSK 147/10 z 27. července 2010; rozhodnutí Po C 188/48 z 2. září 1948). Určení, zda k takové vadě došlo, obvykle vyžaduje jmenování odborníka příslušné specializace soudem. Názor by měl být jednoznačný, to znamená, měl by jednoznačně konstatovat, zda v okamžiku, kdy bylo činěno jednání, byl jednajícím ve stavu vylučujícím jeho vědomé nebo svobodné jednání. Názor o vysokém stupni pravděpodobnosti automaticky neznamená, že uvedený názor není jednoznačný (RUDNICKI, S. Komentarz do art. 82 k.c. In DMOWSKI, S. (et al.) Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część ogólna. Lexis Nexis, Warszawa 2014, Lex Polonica Online).

19. Na Slovensku judikatura běžně odkazuje na stejný rozsudek jako v české praxi (rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 5. 2. 1971 sp. zn. 2 Cz 72/70), podle kterého neplatnost právního úkonu podle § 38 odst. 2 starého občanského zákoníku vyžaduje spolehlivé zjištění, že účastník právního úkonu nedokáže posoudit následky svého

jednání nebo své jednání ovládat. Ve slovenské judikatuře se ovšem již nehovoří o požadavku učinit skutkový závěr „zcela jednoznačně“.

20. Určitý zvýšený standard však, zdá se, aplikují španělské soudy. Z jejich judikatury týkající se zneplatnění právního jednání činěného v duševní poruše vyplývá, že se předpokládá způsobilost a je třeba předložit důkaz o opaku. Osoba, která se dovolává neplatnosti právního úkonu učiněného v duševní poruše, musí své tvrzení, že v době právního jednání nebyla schopna posoudit následky svého jednání nebo své jednání ovládat, prokázat jednoznačným způsobem (*de modo evidente y completo*; rozhodnutí Nejvyššího soudu Španělska ze dne 10. listopadu 2005 č. RJ 2005/7725). Předložené důkazy by neměly nechat žádný prostor pro rozumné pochybnosti (*esta prueba no deberá dejar margen racional de duda*; rozhodnutí Nejvyššího soudu Španělska ze dne 7. října 1982 č. RJ 1982/5545). V rozhodnutí ze dne 10. února 1986 č. RJ 1986/520 Nejvyšší soud Španělska tento test dále rozvedl a prohlásil, že „způsobilost k právním úkonům se předpokládá vždy, pokud tato skutečnost není vyvrácena nezvratným důkazem o opaku, jenž vyžaduje existenci adekvátního přímého důkazu“. Podle komentátorů vzhledem k silné presumpci způsobilosti k právním úkonům a častému nedostatku vhodných důkazů španělské soudy při pochybnostech ve většině případů rozhodnou ve prospěch zachování platnosti příslušného právního jednání (DE SALAS MURILLO, S. La opción por la nulidad o la anulabilidad en la protección del incapaz natural y de los que con él contratan, dostupné na <http://www.codigo-civil.info/nulidad/lodel/document.php?id=204>).

IV.

Hodnocení Ústavního soudu

A. Právo na ochranu majetku

21. Podstatou ústavní stížnosti je nesouhlas stěžovatele s vysokým důkazním standardem, který je podle ustálené judikatury Nejvyššího soudu aplikován při dokazování, zda má být právní úkon zneplatněn pro duševní poruchu jednající osoby dle ustanovení § 38 odst. 2 starého občanského zákoníku (obdobné ustanovení lze nyní nalézt v § 581 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; dále jen „nový občanský zákoník“). Z judikatury Nejvyššího soudu plyne, jak se uvádí i v napadeném rozhodnutí, že závěr o neplatnosti právního úkonu dle ustanovení § 38 odst. 2 občanského zákoníku, vyžaduje bezpečné zjištění, že účastník právního úkonu nedokáže posoudit následky svého jednání nebo své jednání ovládnout, přičemž není přípustné učinit takový závěr pouze na základě pravděpodobnosti či za skutkových okolností, které neumožňují učinit v uvedeném směru zcela jednoznačně skutkový závěr (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 5. 2. 1971 sp. zn. 2 Cz 72/70, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 5. 2012 sp. zn. 30 Cdo 971/2012, a řada dalších). V některých rozhodnutích Nejvyšší soud vyžaduje dokonce zjištění skutkového stavu „bez jakéhokoliv náznaku pravděpodobnosti“ (rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. února 2012, sp. zn. 30 Cdo 1560/2011). Základní otázkou tedy je, zda takto stanovený vysoký důkazní standard vyjádřený slovy „zcela jednoznačně“ a „bez jakéhokoliv náznaku pravděpodobnosti“ ve svém důsledku při své aplikaci neporušuje ústavně zaručená práva stěžovatele.

22. Ústavní soud se dosud ve své judikatuře touto otázkou nezabýval. Ústavní stížnosti napadající rozhodnutí obecných soudů o neplatnosti právního úkonu z důvodu

jednání v duševní poruše byly zpravidla odmítnuty jako zjevně neopodstatněné, neboť stěžovatelé pouze nesouhlasili s právními a skutkovými závěry obecných soudů (viz např. usnesení sp. zn. II. ÚS 3492/12 ze dne 30. 5. 2013; usnesení sp. zn. I. ÚS 296/02 ze dne 16. 12. 2003; či usnesení sp. zn. I. ÚS 157/02 ze dne 13. 5. 2004)

23. Za aplikace tohoto důkazního standardu obecné soudy nevyhověly žádosti stěžovatele, aby byl zrušen směnečný platební rozkaz, dle kterého je stěžovatel povinen žalobci zaplatit částku 6 139 997,91 Kč. Napadenými usneseními je tak přímo zasažen majetek stěžovatele. Proto právem, které je v nyní posuzované stížnosti primárně dotčeno, a kterého se dovolává i stěžovatel, je podle názoru Ústavního soudu právo na ochranu vlastnictví a majetku garantované čl. 11 Listiny a čl. 1 Protokolu č. 1.

24. V posuzované věci stojí oproti sobě dva principy. Na jedné straně jde o ochranu osob jednajících v duševní poruše, která však musí být na druhé straně vyvážena ochranou osob, které v dobré víře vstupují do právních vztahů s těmito osobami, aniž by o duševní poruše věděly. V kontextu práva na ochranu majetku je, jak opakovaně zdůrazňuje i Evropský soud pro lidská práva, nutné nalézt spravedlivou rovnováhu mezi protichůdnými zájmy (viz např. rozsudek velkého senátu ESLP ve věci *Broniowski proti Polsku* č. 31443/96 ze dne 22. 6. 2004, § 144; či rozsudek ve věci *BENet Praha, spol. s r.o. proti České republice* č. 33908/04 ze dne 24. 2. 2011, § 100). Je tedy nezbytné posoudit, zda výše zmíněný důkazní standard tuto spravedlivou rovnováhu reflektuje a je s ní v souladu.

25. V nyní posuzované věci není pochyb o tom, že stěžovatel již v době podpisu směnky trpěl dlouhodobým duševním onemocněním. Ústavní soud musí tedy při odpovědi na tuto otázku vzít v potaz také změny, kterými právní ochrana osob s duševním postižením v poslední době prošla. Podle čl. 12 odst. 1 a 2 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, která byla sjednána v roce 2006 a pro Českou republiku je závazná od roku 2009, státy potvrzují, že osoby se zdravotním postižením mají kdekoli právo na uznání jejich osoby jako subjektu práva a uznávají, že osoby se zdravotním postižením mají, na rovnoprávném základě s ostatními, právní způsobilost ve všech oblastech života. Podle Obecného komentáře Výboru pro práva osob se zdravotním postižením č. 1 z 11. 4. 2014 k čl. 12 Úmluvy (General Comment No. 1, body 11-19) je upírání způsobilosti k právním úkonům, resp. svéprávnosti, právě na základě duševního stavu obecně nežádoucí. Nahrazování vůle jedince (odepření svéprávnosti a ustanovení zástupce) má naopak ustoupit ve prospěch podpory či asistence při rozhodování a jednání s právními následky, přičemž jedincům se zdravotním postižením má být umožněno mj. také brát na sebe rizika s takovým rozhodováním a jednáním spojená a nést následky jejich případných pochybení.

26. Nový občanský zákoník, který vstoupil v účinnost 1. 1. 2014, na tento vývoj reaguje tím, že úplné zbavení svéprávnosti osob s duševním postižením již neumožňuje plně v souladu s judikaturou Ústavního soudu [viz nález sp. zn. I. ÚS 557/09 ze dne 18. 8. 2009 (N 188/54 SbNU 325), bod 23]. Svéprávnost je možno pouze omezit v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu schopen právně jednat a pouze tehdy, pokud člověku hrozí závažná újma a nepostačí-li mírnější a méně omezující opatření (§ 55 a 57). Zároveň obsahuje nové instituty nápomoci při rozhodování (§ 45 nn.) a zastoupení členem domácnosti (§ 49 nn.).

27. Ochrana osob s duševním postižením již tedy není řešena skrze zbavování svéprávnosti a primárně ani skrze její omezování. Na institut neplatnosti právního jednání z důvodu, že osoba jednala v duševní poruše (§ 38 odst. 2 starého občanského zákoníku a věty druhé § 581 nového občanského zákoníku) je tedy nutno pohlížet jako

na jeden z institutů, jejichž účelem je chránit osoby s duševním postižením v době, kdy se od omezování svéprávnosti ustupuje. Je totiž nutno zajistit, aby osoby s postižením mohly reálně požívat svých práv, včetně například práva na ochranu majetku, které je dotčeno v nyní posuzovaném případě. Toto jejich právo musí stát zajistit i přijetím vhodného legislativního rámce, do něhož v daném kontextu patří i institut neplatnosti právního jednání učiněného v duševní poruše. Z těchto důvodů nesmí být příslušný důkazní standard natolik vysoký, aby aplikaci tohoto institutu nepřiměřeně ztěžoval, či dokonce fakticky znemožňoval.

28. České civilní procesní právo žádnou obecnou míru požadované pravděpodobnosti pro unesení důkazního břemene nezná. Podle § 153 odst. 1 občanského soudního řádu soud rozhoduje na základě zjištěného skutkového stavu věci a podle § 132 soud důkazy hodnotí podle své úvahy. Ustanovení § 153 odst. 1 občanského soudního řádu ve znění do 31. 8. 1993 požadovalo, aby soud rozhodoval na základě „skutečného stavu věci“. Avšak, jak poznamenává nauka, „požadavek na skutečný stav věci vyjadřoval ve své podstatě nesplnitelný postulát, že soud je povinen i bez součinnosti účastníků dokonale zjistit ‚skutečný stav věci‘ a že ‚povinnost soudu zjistit skutečný stav věci‘ je jediným ‚spolehlivým základem pro spravedlivé rozhodnutí soudu‘, v čemž bylo spatřováno naplnění principu materiální pravdy” (DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol.: *Občanský soudní řád I, II Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 875, s. 1033). Novela občanského soudního řádu provedená zákonem č. 171/1993 Sb., která nabyla účinnosti 1. 9. 1993, tak reflektovala realitu, ve které nelze při dokazování dosáhnout absolutní jistoty ohledně skutečného stavu věci.

29. Obdobně trestní nauka vychází z premisy, že absolutní pravdu v řízení zjistit prakticky nelze a určitá nejistota bude vždy přítomna (viz ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní řád. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 34). Proto je v oblasti trestního práva konkretizováno, že se nezjišťuje skutečný stav věci, ale skutkový stav musí být zjištěn tak, aby o něm nebyly „důvodné pochybnosti“ (viz § 2 odst. 5 trestního řádu). Přitom je nutno vzít v potaz, že takto formulovaný důkazní standard se aplikuje dokonce i při existenci ústavní zásady in dubio pro reo (v pochybnostech ve prospěch obviněného; pro existence této zásady viz např. nálezy sp. zn. III. ÚS 888/14 ze dne 10. 7. 2014, bod 16, či nálezy sp. zn. I. ÚS 4503/12 ze dne 11. 6. 2014, bod 40).

30. Je tedy nutno reflektovat, že žádné skutkové okolnosti, které již odezněly, nelze následně, ex post, prokázat s absolutní jistotou. Vždy půjde o otázku určité míry pravděpodobnosti (srovnej také HOH, L. Re-imagining the criminal standard of proof: lessons from the „ethics of belief“ (2009) 13 *International Journal of Evidence & Proof* 198, s. 202 a STOFFELMAYR, E. a DIAMOND, S. The conflict between precision and flexibility in explaining “beyond a reasonable doubt” (2000) 6 *Psychology, Public Policy, and Law* 769, s. 770). Absolutní jistota je tedy důkazní standard, který není možno v soudním řízení aplikovat, neboť by při tom důkazní břemeno prakticky nebylo možno unést.

31. V tomto světle je zřejmé, že standard stanovený v judikatuře Nejvyššího soudu pro aplikaci § 38 odst. 2 občanského zákoníku, který vychází z jeho judikatury sahající až do roku 1971, kdy občanské soudní řízení ovládala zásada materiální pravdy a soudy měly rozhodovat na základě „skutečného stavu věci“, nereflektuje reálně existující těžkosti při dokazování. Vyžadování, aby skutkový závěr mohl být učiněn „zcela jednoznačně“ a „bez jakéhokoliv náznaku pravděpodobnosti“ je skutečně až na hranici nemožnosti takového prokázání. „Zcela jednoznačně“ naznačuje, že nemůže být myslitelný žádný jiný závěr a „bez jakéhokoliv náznaku pravděpodobnosti“ je již

explicitním ekvivalentem stoprocentní jistoty. Avšak absolutní, stoprocentní jistoty, jak bylo právě řečeno, dosáhnout nelze a nelze ji vyžadovat ani v trestním právu.

32. Tento vysoký důkazní standard stanovený v judikatuře Nejvyššího soudu neobstojí ani v komparativním srovnání. Jak uvedeno výše (body 14-20) zahraniční úpravy vesměs žádné zvláštní důkazní standardy pro prokázání jednání v duševní poruše nestanoví. Aplikuje se tedy běžný standard v civilních věcech.

33. Přísnost českého standardu se jeví zvláště markantní ve srovnání se státy common law, kde je aplikován běžný důkazní standard v civilních věcech, kterým je pouze pravděpodobnost větší než 50 %. Na druhou stranu však takto nízký důkazní standard v civilním právu je kontinentálnímu právnímu systému cizí, a proto nelze ani v nyní posuzované věci tomuto rozdílu přiřkládat zásadní význam.

34. Určité srovnání s českou praxí lze snad učinit pouze v případě Slovenska, Španělska a Polska. U Slovenska jde však o čerpání ze stejné výchozí judikatury ještě z dob federace. Avšak příznačné je, že ani při tomto stejném výchozím bodě slovenská praxe nepoužívá standard „zcela jednoznačného skutkového závěru“. V případě Španělska je aplikován pro prokázání jednání v duševní poruše standard přísnější než jinde v civilním právu. Mluví se zde o „jednoznačném a přesvědčivém prokázání“ a že „důkazy by neměly nechat žádný prostor pro rozumné pochybnosti“. Praxe Španělska se tedy nejvíce blíží současné české praxi. Ani zde však není vyžadována naprostá jistota. Obdobně lze vyložit i polskou judikaturu, která vyžaduje, aby znalec stanovil existenci duševní poruchy „jednoznačně“, což však může splnit i vysoká míra pravděpodobnosti.

35. **Ve shrnutí Ústavní soud shledává důkazní standard „zcela jednoznačného skutkového závěru“ a „bez jakéhokoliv náznaku pravděpodobnosti“ používaný v ustálené judikatuře Nejvyššího soudu pro prokázání jednání v duševní poruše za účelem zneplatnění takového jednání za nadměrně vysoký. Takový standard narušuje spravedlivou rovnováhu mezi zmíněnými relevantními protichůdnými zájmy a v důsledku porušuje právo na ochranu majetku osob s duševním postižením, pokud daným jednáním byl negativně zasažen majetek těchto osob.** Ústavní soud nyní musí odpovědět na otázku, jaká je ústavně konformní míra pravděpodobnosti pro aplikaci čl. 38 odst. 2 starého občanského zákoníku a věty druhé § 581 nového občanského zákoníku.

36. Při stanovování spravedlivé rovnováhy mezi protichůdnými zájmy na ochranu majetku duševně postižené osoby a ochranu práv druhé smluvní strany dotčené daným právním jednáním je nutno dostatečně zohlednit právě oprávněné zájmy osob vstupujících v dobré víře v právní styky s plně svéprávnými osobami, byť s duševním postižením. Tyto osoby si duševního postižení smluvního partnera nemusí být ani vědomy, případně nemusí jim být vůbec známo, že duševní postižení je takového stupně, že těmto osobám v daný moment brání ve schopnosti právně jednat.

37. Je nutno také vzít v potaz ústavně chráněný princip právní jistoty a ochranu nabytých práv v dobré víře [viz např. náleží sp. zn. II. ÚS 773/07 ze dne 23. 8. 2012 (N 139/66 SbNU 135), bod 31; náleží sp. zn. I. ÚS 3248/10 ze dne 17. 5. 2011 (N 95/61 SbNU 463), bod 91; či náleží sp. zn. II. ÚS 504/04 ze dne 8. 6. 2005 (N 118/37 SbNU 511)]. Neplatnost právního úkonu pro duševní poruchu podle druhé věty § 581 nového občanského zákoníku, i když působí od samého počátku, je totiž fakticky nalézána až v následném soudním řízení retroaktivně. Jde tedy o citelný zásah do právní jistoty všech osob, kterých se dané právní jednání nějak týká. Tento zájem na právní jistotě je

nutno chránit zejména u třetích osob, které mohly nabýt práva z jednání plně svéprávné osoby v dobré víře, že dané právní jednání je platné.

38. Z těchto důvodů Ústavní soud dospěl k závěru, že **spravedlivá rovnováha mezi soupeřícími oprávněnými zájmy bude nejlépe dosažena stanovením vysoké míry pravděpodobnosti prokázání, že plně svéprávná osoba jednala v duševní poruše, která ji v daný moment činila neschopnou právně jednat. Pro učinění závěru o dosažení této vysoké míry pravděpodobnosti soudy, rozhodující o aplikaci § 581 věty druhé nového občanského zákoníku, musí pečlivě posoudit všechny v tomto ohledu relevantní okolnosti a důkazy.**

39. Vysoká požadovaná úroveň pravděpodobnosti je podle názoru Ústavního soudu v souladu i s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením. Ta akcentuje spíše zdrženlivost než paternalistický přístup ve vztahu k osobám s duševním postižením. O tom svědčí mimo jiné i výše zmíněný Obecný komentář Výboru pro práva osob se zdravotním postižením č. 1 ze dne 11. 4. 2014 k čl. 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (General Comment No. 1), podle kterého nahrazování vůle jedince má ustoupit ve prospěch podpory či asistence při rozhodování a jednání s právními následky, přičemž jedincům se zdravotním postižením má být umožněno mimo jiné také brát na sebe rizika s takovým rozhodováním a jednáním spojená a nést následky jejich případných pochybení. Je také významné, že čl. 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením směřuje k zajištění platnosti právních úkonů či právního jednání postižených osob, nikoli naopak, jak s odkazem na ně tvrdí stěžovatel.

40. Takto formulovaná vysoká míra pravděpodobnosti zjištění neschopnosti osoby posoudit následky svého jednání nebo své jednání ovládnout nevede k úplnému znemožnění uplatnění ustanovení § 38 odst. 2 starého občanského zákoníku, či nyní druhé věty § 581 nového občanského zákoníku. Lze si totiž představit množství situací, ve kterých bude právní jednání zneplatněno na základě nezpůsobilosti posoudit následky svého jednání, a to i na základě ex post provedených důkazů. A to např. pokud svědci dosvědčí, že osoba byla v kritickém momentě neschopna právně jednat, či v situacích, kdy si je tohoto stavu vědoma druhá strana nebo jej přímo zneužívá, nebo pokud diagnostikované onemocnění či choroba vylučují světlé okamžiky apod. (srov. usnesení sp. zn. I. ÚS 682/2000 ze dne 10. 9. 2002).

41. Pokud jde o konkrétní skutkové okolnosti nyní posuzovaného případu, tak Ústavní soud poznamenává, že obecné soudy, vycházejíce z platné judikatury Nejvyššího soudu, aplikovaly ve stěžovatelově věci důkazní standard, který Ústavní soud výše shledal za porušující stěžovatelovo právo na ochranu majetku.

42. Ústavní soud si je vědom, že jak městský, tak vrchní soud v dané věci postupovaly velmi pečlivě, provedly rozsáhlé dokazování a při svém rozhodování zohlednily všechny relevantní skutečnosti. Nelze přehlédnout, že ve věci jistě existují i důkazy a důležité argumenty v neprospěch stěžovatele. Nicméně k porušení práva stěžovatele na ochranu majetku došlo již tím, že obecné soudy provedené důkazy hodnotily prizmatem nadměrně vysokého důkazního standardu. Ústavní soud nemůže spekulovat, k jakému závěru by obecné soudy dospěly, kdyby aplikovaly výše zmíněný ústavně konformní důkazní standard.

43. Zrovna tak není v pravomoci Ústavního soudu, aby provedené důkazy sám hodnotil a sám z nich vyvozoval skutkové závěry. To je role, která Ústavnímu soudu v řízení o ústavních stížnostech zásadně nepřísluší (z hojné judikatury viz např. nález sp. zn. I. ÚS 4503/12 ze dne 11. 6. 2014, bod 40 a odkazy tam uvedené). Ústavní soud tedy musí přistoupit ke zrušení napadených rozhodnutí, čímž otevře prostor obecným

soudům, aby znovu vyhodnotily provedené důkazy, případně provedly důkazy další, a na jejich základě učinily skutkové závěry při aplikaci výše uvedeného ústavně konformního důkazního standardu.

B. Právo na spravedlivý proces

44. Stěžovatel v ústavní stížnosti namítá i porušení svého práva na spravedlivý proces a odkazuje na čl. 36 odst. 1 Listiny. Zde jsou však jeho námitky pouze nesouhlasem se závěry obecných soudů. Ty však posuzovat Ústavnímu soudu nepřísluší, ledaže by jejich rozhodnutí byla projevem svévole nebo v extrémním rozporu s principy spravedlnosti (viz například nálezy sp. zn. III. ÚS 224/98 ze dne 8. 7. 1999, sp. zn. III. ÚS 150/99 ze dne 20. 1. 2000 či sp. zn. III. ÚS 269/99 ze dne 2. 3. 2000). Tak tomu však v nyní posuzovaném případě nebylo. Ač obecné soudy aplikovaly ústavně nekonformní důkazní standard, jak vyloženo výše, rozhodně nelze říci, že by postupovaly svévolně, či by jejich závěry byly extrémní. Naopak projednávanou věc hodnotily v souladu s tehdy platnou judikaturou sahající až do 70. let 20. století.

45. Ústavní soud se však domnívá, že napadenými rozhodnutími byl dotčen jeden aspekt práva stěžovatele na spravedlivý proces, vyplývající z čl. 37 odst. 3 Listiny, podle kterého jsou si všichni účastníci v řízení rovni.

46. Ústavní soud ve své judikatuře opakovaně konstatoval, že zásada rovnosti účastníků řízení je součástí práva na spravedlivý proces v širším slova smyslu. Zásadou rovnosti účastníků přitom Ústavní soud rozumí „rovnost zbraní, resp. rovnost příležitostí“. To znamená, že každé procesní straně by měla být dána přiměřená možnost přednést svou záležitost za podmínek, jež ji nestaví do podstatně nevýhodnější situace, než ve které je její protistrana. Podle Evropského soudu pro lidská práva se rovností zbraní rozumí požadavek, aby každá ze stran řízení mohla obhajovat svou věc za podmínek, které ji, z pohledu řízení jako celku, podstatným způsobem neznevýhodňují vzhledem k protistraně. Cílem zásady rovnosti zbraní je pak dosažení „spravedlivé rovnováhy“ mezi stranami sporu [nálezy sp. zn. Pl. ÚS 49/10 ze dne 28. 1. 2014 (44/2014 Sb.), body 28-29].

47. Pod takto definovanou rovnost účastníků spadá nejen realizace procesních oprávnění účastníků, ale i otázky důkazního břemene. V nálezu, kde posuzoval ústavnost přenesení důkazního břemene v diskriminačních sporech, Ústavní soud konstatoval: „V rovině ústavněprávní tak platí, že v právu na spravedlivý proces obsažená zásada rovnosti zbraní v civilním řízení obecně zahrnuje též rovnost břemen, která jsou na účastníky řízení kladena (a která nesmí být nepřiměřená), a že v opačném případě nelze řízení jako celek považovat za spravedlivé. Tento obecný princip rovnosti účastníků je pak nutno promítnout i do právní úpravy dokazování v rovině zákona.“ [nálezy sp. zn. Pl. ÚS 37/04 ze dne 26. 4. 2006 (N 92/41 SbNU 173; 419/2006 Sb.), bod 64]. Obdobně Evropský soud pro lidská práva v rozsudku ve věci *Metalco Bt. proti Maďarsku* ze dne 1. 2. 2011 č. 34976/05, § 24 shledal, že uložení nesplnitelného důkazního břemene na jednu stranu civilního sporu bylo porušením zásady rovnosti zbraní. Právo na rovnost účastníků řízení tedy rovněž vyžaduje, aby důkazní břemeno kladené na jednoho účastníka řízení nebylo nepřiměřené, což vychází z výše zmíněného obecného požadavku na dosažení spravedlivé rovnováhy mezi stranami sporu.

48. Z uvedeného lze dovodit, že **pokud je důkazní standard požadovaný pro prokázání určité skutečnosti tvrzené žalobcem, jako jednou stranou řízení, zcela nepřiměřeně vysoký, tak v důsledku je i důkazní břemeno kladené na tohoto**

účastníka řízení zjevně nepřiměřené a dochází k porušení jeho práva na rovnost v řízení podle čl. 37 odst. 3 Listiny.

49. V nyní posuzovaném případě Ústavní soud již výše v kontextu práva na ochranu majetku dovedl, že důkazní standard uplatněný vůči stěžovateli byl nadměrně vysoký a narušil spravedlivou rovnováhu mezi zájmy stěžovatele a zájmy ostatních dotčených osob (viz bod 35 výše). Ze stejných důvodů jej Ústavní soud považuje za nepřiměřený i v kontextu práva na rovnost účastníků řízení. Napadenými rozhodnutími bylo tedy porušeno i právo stěžovatele zakotvené v čl. 37 odst. 3 Listiny.

C. Zákaz diskriminace

50. Co se týče namítaného porušení zákazu diskriminace v kontextu práva na ochranu majetku, tak Ústavní soud podotýká, že v napadených rozhodnutích nebylo se stěžovatelem nijak odlišně zacházeno z důvodu jeho duševního poškození. O diskriminaci zde tedy v tomto ohledu ani jít nemůže. Stěžovatel se fakticky dožaduje preferenčního zacházení s ohledem na své duševní poškození. Tento faktor však Ústavní soud již ve svém odůvodnění dostatečně zohlednil výše (viz zejména bod 27).

51. Co se týče namítané diskriminace vůči osobám, kterým byla způsobilost omezena, tak zde nejde o žádný diskriminační důvod, který by mohl být podřazen pod důvody v čl. 3 odst. 1 Listiny a proto je nutno aplikovat pouze právo na rovnost chráněné čl. 1 Listiny, které dopadá na všechny rozlišovací důvody. Je ustálenou judikaturou Ústavního soudu, že tato rovnost podle čl. 1 Listiny může být porušena pouze v případě, kdy jde o nerovnost extrémní, případně tu, které schází jakýkoliv účel a smysl a jedná se tak o libovůli. Používaným testem je tu racionalita odlišného zacházení (viz usnesení sp. zn. I. ÚS 3271/13 ze dne 6. 2. 2014, bod 50-53, či usnesení sp. zn. I. ÚS 4664/12 ze dne 3. 4. 2014). Ústavní soud však neshledává, že činění rozdílu mezi právním jednáním osoby omezené na svéprávnosti, u které bude vymezené právní jednání neplatné bez dalšího, a právním jednáním plně svéprávné osoby, u které je duševní porucha následně zkoumána v soudním řízení, za iracionální. V prvním případě již byla totiž svéprávnost omezena soudním rozhodnutím a daná osoba shledána pro daný typ právního jednání nezpůsobilou. U plně svéprávné osoby údajně jedající v duševní poruše je to právě soudní řízení, ze kterého vzešla i nyní projednávaná stížnost, kde mají být tyto otázky posouzeny. Přitom toto posouzení v napadených rozhodnutích shledal Ústavní soud z výše uvedených důvodů za souladné se základními právy stěžovatele.

D. Závěr

52. Z výše uvedených důvodů Ústavní soud podle ustanovení § 82 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ústavní stížnost zamítl, neboť napadenými rozhodnutími nedošlo k porušení ústavně zaručených práv stěžovatele.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne

Kateřina Šimáčková
předsedkyně senátu